

Elin Wägner och männen

Det finns många män i EW:s liv, liksom det finns många kvinnor. Hon tycks ha betraktat kvinnliga och manliga kontakter som lika intressanta. Och hon hade flera umgängeskretsar: Fogelstadskvinnorna, rösträttskvinnorna, journalistvänner, pacifistvänner och kväkare liksom intellektuella gifta par som Bonniers, Stjernstedts och andra. Min uppgift idag är dock att koncentrera mig på männen. Män som älskat, påverkat, inspirerat men också bedragit och svikit henne.

Jag har valt att presentera sju män. Det är fadern, den stränge och begränsade Sven Wägner, och hennes älskade morbror Alfred. Jag kan heller inte utesluta den tyske älskaren August von Ritter som enleverade henne för spännande äventyr när hon kom på uppdrag till det ockuperade Tyskland i början av 1920-talet.

De tre mer officiella kärleksrelationerna: med Helsingborgs-Postens redaktionssekreterare och arbetskamraten Hjalmar Jönsson, hennes make under 12 år John Landquist samt författaren Sigfrid Siwertz är förstås självskrivna. Jag har valt att avsluta med Mahatma Gandhi – den man som hon kallade den störste av alla.

Tyvärr mötte Elin aldrig någon man som under någon längre tid älskade och respekterade henne. Hon fick därför aldrig den närhet som hon hela livet sökte. Det är trist. Elin Wägners kärleks- och ömhetsbehov förblev oförlöst. Min uppfattning är att hon hade begåvning för kärlek på alla plan, även för erotik eller kanske särskilt för erotik.

Sven Wägner

Fadern, Sven Wägner, född Sven Trulsson i Vä, kallade sig själv en selfmade man. Hans klassresa är imponerande och hans ambitioner tycks ha växt allteftersom. Villan Östanlid som han lät bygga i Helsingborg i slutet av sin karriär är imponerande, en signal om framgång och säkert ett behov av att visa upp den.

Sven Wägners start i livet var tuff. Fadern arbetade som brännvinskommissionär men dog och lämnade modern med fem barn när Sven var sex år. Släktingar tog senare hand om honom, han var duktig och fick studera, blev folkskollärare för att senare ta studenten och disputerade i Lund på en avhandling om Edvard von Hartman. Därför var det ingen ung man som kom som informator till Tolg i Småland. Sven Wägner var 36 år när han lärde känna Anna Ekedahl, dotter till prostens i Tolg. Här mötte han något nytt och omfamnades av Anna och den gästfria Ekedahlska familjen. Anna som tackat nej till många friare valde Sven. Deras äktenskap och

liv i Lund beskrivs som mycket lyckligt vilket syns i makarnas brevväxling. Tyvärr blev äktenskapet kortvarigt då Anna dog i barnsäng vid det tredje barnets födelse. Elin var då tre år. Kontakten med prästgårdarna i Småland fanns dock kvar och familjen återvände ständigt till Ekedahlarna.

Sven Wägner lämnade dottern Ester hos morföräldrarna och tog med sig Elin och Harald till Nyköping för att där tillträda en rektorstjänst. Chanserna för en akademisk karriär i Lund hade nämligen stängts. Sven blev utkonkurrerad av en man med bättre nätverk och annan bakgrund. Efter en tid i Nyköping har Sven dock gift in sig i den adliga familjen Ulfsparre genom Augusta som är pianolärarinna. Paret får två barn. Elin lider av familjens sparsamhet både när det gäller det känslomässiga och ekonomiska – hon fick gå i klänningar av omsydda gardiner. Pappan bryr sig inte om hennes behov och hon vantrivs. Sven Wägner menade att flickor borde lära sig stoppa stumpor innan de började skriva pjäser. Inte heller tog han hennes parti inför fostermodern och han slog den busige Harald. Sven Wägner beskrivs som tungsint och allvarlig. Kanske hade han också studieskulder som förklarade sparsamheten.

Vid sekelskiftet 1900 fick flickor inte gå i statliga läroverk utan privat undervisning var det som stod till buds, det vill säga föräldrarna måste betala om döttrarna skulle ta studenten som privatister. När familjen flyttat till Helsingborg och Elin ville läsa filosofi sade pappa Sven nej trots att han ju själv doktorerat i filosofi, ett beslut som Elin aldrig förlät honom. Hon protesterade inte – utan led, målade porslin och gick på handelsskola. Och familjelivet tycks ha fortsatt varit trist och konventionellt.

Det var dock Sven Wägner som senare lotsade in henne på Helsingborgs-Posten.

Elin försonades senare med fadern men grämdes hela sitt liv över att hon hindrats från att studera. John Landquist har berättat om detta. Sven Wägner tycks inte heller ha insett dotterns begåvning, än mindre delat hennes åsikter. Han var liksom hustrun djupt konservativ och tog avstånd från Elins liberala åsikter och ville inte riktigt kännas vid hennes tidiga romaner och skrivelser. Hon tycks aldrig fått en nära relation eller kontakt med fadern.

Alfred Ekedahl

Elin hade åtminstone fem allvarliga förälskelser, d.v.s. det är de som finns mer eller mindre dokumenterade på olika sätt. Hennes förälskelser varade över flera år men den lyckliga tiden tillsammans med det älskade föremålet blev alltid kortvarigt. Förälskelsen ligger däremot länge kvar hos Elin. Hon använder energin från den i sitt författarskap, i brev och arbetsböcker.

Moderns tidiga död och Elins kärlekslösa barndom vill många se som förklaringen. Det tycker jag dock är för enkelt. Men det är klart att den bristen ligger där och skaver. Kanske var Elins

kärleksbehov helt enkelt extra stort. Därför är det intressant att titta lite närmare på föremålen för hennes förälskelser.

Morbror Alfred, präst i Tolg och Berg, och hos vilken hon tillbringade tre månader för konfirmationsläsning som 17-åring, blev hennes första stora förälskelse. Den upptog henne i flera år. När hon skrev släkthistoria nära 40 år senare stiger fortfarande Alfred fram som vacker och ståtlig, beundrad och älskad. Att han var både högkyrklig och konservativ och således åsiktsmässigt måste ha stått långt ifrån henne tycks inte ha påverkat Elins uppfattning eller kärleken till honom.

Vid den här tiden, omkring 1900, hade Elin efter en studieresa till Tyskland fått en brevvän i Ruth Schnell som får ta del av hennes många utgjutelser över Alfreds fantastiska personlighet. Hon skriver i breven att Alfred inte bara lyssnar, han förstår också. Han tröstar som ingen annan. Äntligen får hon det som hon saknat. Dessutom är han något så ovanligt som en upphöjd och osjälvisk man. Och vacker. Fullkomlig, enligt henne. Passionen och hennes blossande känslor går det inte att ta fel på – samma styrka och hetta skulle återkomma i hennes senare förälskelser, men de finns där redan nu i hennes brev. Att Alfred är ett omöjligt projekt, det inser hon dock. Men hon visar redan nu att hon lärt sig att ta ut svängarna och beskriva och kanske bearbeta sina upplevelser skönlitterärt, som i novellen *En modig liten kvinna*.

Om Albert – som förblev ogift – någonsin upptäckte Elins varma känslor är oklart. Däremot vet vi att han inte uppskattade Elins *Pennskaftet* och hennes liberala skrivelser.

August Ritter von Eberlein

Dr och överstelöjtnant August Ritter von Eberlein borde egentligen ha varit ett lika omöjligt projekt för Elins kärlek som Alfred. Ritter var nämligen soldat som redan vid deras första möte, när Elin hade uppdrag som fredsmäklare, hade blod på händerna. Efter att ha doktorerat och varit rektor på en flickskola hade han enrollerats i första världskriget. Senare blev han överste, stred även i andra världskriget och blev dessutom medaljerad för sina insatser. Han dog 1949 i

Sarajevo, samma år som Elin Wägner.

När han träffade Elin år 1921 ledde han en sambandscentral i Pfalz för att motarbeta den franska ockupationen av området. Kriget tog ju inte slut 1918 överallt. Av hans brev framgår att han beundrar Elin för hennes insikter i den tyska politiken, d.v.s. att hon står på tyskarnas sida när det gäller skadeståndsdiskussionerna. Att han även uppvaktade henne som kvinna tycks inte ha varit ett hinder utan snarare ökat attraktionen dem mellan. Det är i brev till Klara Johansson som hon berättar om mötena med Ritter.

August är attraktiv och Elin ger efter, njuter av att bli hämtad i bil, öppen för erotik och tillbedjan trots den politiskt känsliga situationen och sitt viktiga uppdrag. August Ritter von Eberlein tycks ha

tjusat henne med sin intensiva uppvaktning. De brevväxlar och träffas några gånger över ett par år. När de möts 1924, skriver hon, försöker hon förändra/tämja honom och tillägger att det kan väl en kvinna aldrig låta bli ... med den makt man kan ha över den som tillber en, fortsätter hon. Med knäfall och kärleksförklaringar lägrar han henne och ber om möjligheter att träffa henne. För honom är hon både fredmäklerska och kvinna – något som Elin säkert uppskattade.

Att Elin skulle ha förälskat sig i honom för att få honom på sin sida för pacifismen och freden verkar långsökt. När hon återkommer efter ett år är hans uppvaktning lika het. Och situationen i Tyskland svårare för Ritter, som blir mer och mer desperat allteftersom den tyska situationen hårdnar. Han sover med pistol och hotas till livet. Mitt i allt detta trivs Elin – hon är i händelsernas centrum. Så roligt som hon hade i april 1924 har många inte haft under hela sin levnad, skriver hon. Men kontakten bryts och Elin återvänder till Sverige och sin mer normala tillvaro.

Det finns onekligen vissa likheter mellan morbror Albert och August Ritter, kanske även utseendemässigt. Enligt Elin är både vackra och stiliga, imponerande män. Dessutom är de kraftfulla och passionerade, besjälade av sina uppfattningar och idéer. Alfred av sin religiositet/allvar och Ritter av sin patriotism/nationalism. Här kunde de mötas med Elin i passionen och förståelsen av att vara uppfylld av något större än en själv. Elin tycks också ha haft förmåga att skärma av verkligheten och ge sig hän i förälskelsen och glömma bekymren.

Alfred och August efterlämnade varma känslor långt efter det att förälskelsen gått över. Kontakten med dem gav energi och känsla av att vara uppskattad både som kvinna och människa. Trots att hon inte delade deras uppfattningar i för henne livsavgörande frågor som pacifism och feminism.

Hjalmar Jönsson

Däremot lämnar Elins mer officiella förälskelser, Hjalmar Jönsson, John Landquist och Sigfrid Siwertz, inte några varmare känslor. Här handlar det om förtvivlan, sorg, separation och förlust. Intressant nog visar de tre männen upp liknande personligheter och beteenden. Landquist och Siwertz tillhörde dessutom samma vänkrets av fria och erotiskt aktiva män i Uppsala. De förälskar sig lätt och ofta. De är charmerande, spännande, svekfulla och begåvade.

De har också haft flera allvarliga förhållanden innan de träffar Elin. Jönsson var förlovad när han började uppvakta Elin och Siwertz var gift. Hon blir bedragen av alla tre. Sveken från Hjalmar Jönsson och Sigfrid Siwertz tog hon hårdast, äktenskapet med Landquist varade drygt tolv år men hon led av hans otrohet under många år. Landquist ville skiljas redan efter ett par år då han träffat en ny kvinna men Elin nekade och ville vänta och så fortsätter äktenskapet i otrohetens tecken. Och till sist är det Elin som lämnar 1922.

Hjalmar Jönsson var redaktionssekreterare och alltså arbetskamrat med Elin på Helsingborgs-Posten i början av 1900-talet. Hon skriver i sina brev till Ruth Schnell att han pockar på kyssar och mer. Till en början är hon inte särskilt trakterad. Han är inte vacker skriver hon till exempel. Men när Hjalmar bryter sin förlovning 1905 inleder de en relation som har starka erotiska förtecken, åtminstone om man följer Elins brev. Att hon inte är helt oberörd märks i breven till Ruth Schnell där hon berättar att hon grips av ett slags yrsel som får henne tappa all motståndskraft: "det finns något hos kvinnor och män som drar oss till det motsatta könet bara som sådant", skriver hon. Och menar att det var dessa sidor i hennes natur som påverkades av Hjalmar's lidelse för henne och som hon saknade kraft att stå emot. Även om hon inte är förälskad i honom tycks hon vara erotisk attraherad av honom.

Men vad Elin egentligen ser hos honom blir aldrig tydligt i breven. Kanske berodde attraktionen på att hon var ovan vid uppvaktning, ung och oerfaren. I sina brev skriver hon dock besviket om hur hans erotiska intressen tycks ha tagit över och hon känner sig undervärderad som människa. Senare skriver hon att en mans kärlek, som inte förenas med en känsla av aktning och vittnesbörd om jämlikhet, ej kan vara oss nog. Åtrån efter kroppen räcker inte.

Det finns många spekulationer om deras relation. Elin är förtegen och fick ju en djup depression när det hela var över. Hjalmar måste ha friat och ett datum för bröllopet sattes, vilket visar att det var allvar – åtminstone för Elin. Men något hände. Blev Elin gravid, gjorde abort, fick missfall eller vad hände när hon försvann till England och Stockholm för skrivande? Vad vi vet dock är att Hjalmar under hennes frånvaro började uppvakta Ester, Elins syster. Två månader innan det planerade bröllopet tvingar fadern Elin att bryta förlovningen. Det verkar som om Elin förlåtit Hjalmar's snedsteg och avsett att fortsätta relationen och gifta sig med honom.

Hjalmar blev därmed den övergivne, försmådde, trots att han ju var den som bedragit. Han fick luft under vingarna under sedlighetsdebatten år 1908/9 då Ellen Key och Hellström angreps av Cecilia Bååth-Holmberg i *Idun*.

Han skrev då insändare som kritiserade Elins artiklar om ny och gammal moral. Han använde signaturen M GP och sade sig vara en upprörd mor som ville varna sina söner för kvinnor som tar halva sexuella steg före äktenskapet. På ett infamt sätt försöker han underminera hennes person. Elin uppdragar att det är han genom handstilsprov och blir upprörd men inte ledsen.

Sedan tycks Hjalmar Jönsson ha försvunnit ur hennes liv. Han tycks dock enligt biografiskt lexikon ha fortsatt sin karriär på Helsingborgs-Posten. Under relationen med Elin hade han siktat på GP enligt brev till Ruth Schnell.

Sigfrid Siwertz

Männen uppskattar Elin för henne begåvning, slagfärdighet, frimodighet och fördomsfrihet. När de lärt känna henne närmare förskräcks de av hennes krav och hetta. Och allvar. Hon blir för mycket. Hon var visserligen den nya kvinnan men hennes kärlek ville ha och krävde allt och hon blir beroende och känslig/hudlös. Männen ville inte bli bundna, de ville ha den fria Elin.

Jag minns fortfarande känslan av förväntan när bibliotekarien på KB:s handskriftsbibliotek överlämnade bunten med Sigfrid Siwertz brev till Elin Wägner. Äntligen skulle jag kunna förstå varför hon i så många år efter det att deras kärlekshistoria tagit slut så plågades natt efter natt av sin kärlek till honom, han som ratat henne. Han hade inte bara skiljt sig, som han sa var omöjligt, utan senare t.o.m. gift sig med en annan.

Min besvikelse blev enorm – det var inga häftiga kärleksbrev utan ganska banala kärleksbiljetter, som ingalunda kan förklara Elins djupa kärlek och senare sorg. Kanske hade de gått in i relationen med olika förtecken. Hans äktenskap var på upphällningen och han sökte spänning och erotik. Elin var 42 och var som vanligt på jakt efter den stora kärleken. Sigge och Elin hade känt varandra och umgåtts länge då han och hans hustru ingick i den bonnierska ligan. När man var på besök i Dalarna gav man sig ut en slädfärd som slutade i Siljan. De blev blöta och fick låna kläder, det blev ett äventyr och då blossade en häftig förälskelse plötsligt upp mellan de gamla goda vännerna, i typisk Elin Wägner-stil, skulle man säga. Äntligen trodde Elin!

”Män säger: får jag kyssa dig? Kvinnor vill tala med mig om liv och död. En man kan ta min sömn, hans raseri och galenskap sitter kvar sedan han lämnat min port. Själv sover han säkert sedan...”

Hon skriver till Lisa Ekedahl efter Sigfrid Siwertz att hon vill träffa en snäll karl. ”Tron på kärleken är slaktad i min själ.”

Siwertz tycks både vilja och inte vilja ha relationen. Han smiter, reser utomlands till Afrika, Etiopien, nästan ett år. Elin är spänd som en båge och väntar på hans brev. Först förhoppningsfull och sedan allt mer oroad. Så kommer brevet där han bekänner att hennes brev gör honom ont och att han inte är värdig de känslor hon har för honom. Samtidigt skriver han att hon är den bästa, den överlägsnaste, i själen vackraste av alla kvinnor han mött, själv är han ett troll, eftersom han inte är den som hon trott att han var. Han darrar vid tanken att inte få se henne mer, men tror inte att det kan bli som förr. Elin är slagen i spillror.

Siewertz och Landquist kunde vässa sina pennor till henne och fick svar på tal. Och det stimulerade dem. Men efter en tid ville de lekfulla männen fortsätta på sina villkor, inte på hennes, d.v.s. de ville inte ha en på lika villkor grundad relation. Det blev kvinnorna som förlorade på den nya moralen. De ställde upp som fria och ansvarsställande kvinnor för sin kärlek, männen enbart på

lusten där föremålen växlade och lusten var viktigare än ansvaret. Det blev många romaner om Elin och Siggas korta kärlekshistoria både av henne och honom.

John Landquist

Även med John Landquist är det en nästan omedelbar förälskelse från bägge sidor. De blir förhågade, förtjusta av varandra och beslutar sig efter ett par månaders bekantskap att gifta sig. Landquist skriver i början rörande kärleksbrev. Samma vår hade han avslutat en kärlekshistoria med Maria von Platen och innan dess haft en ännu längre relation/förlovning med Greta Beckius (som tog livet av sig 1913). Elin visst inget om hans förlovning med henne. Landquist skriver till Ellen Key att de hade en pakt att inte berätta om sina tidigare förhållanden.

Socialt och litterärt måste man säga att giftermålet med Landquist var ett kap för Elin. Han var – som hon en kvinna – en man i tiden och redan väl etablerad i de viktiga litterära nätverken i Stockholm där nu Elin välkomnades och blev kvar, även efter skilsmässan. Ellen Key var för övrigt en av dem han tidigt skrev till om sin relation och kärlek till Elin. Tor Bonnier och Elin hade en tät brevväxling även om det mest rörde sig om tryckning, honorar och annat. Och med Landquist höll hon brevkontakt under hela sitt liv. De tycks inte ha träffats utan just brevväxlat om olika litterära och politiska frågor.

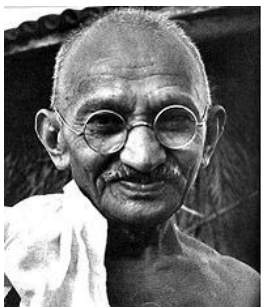
Landquists många kärlekshistorier är väl kända. Han sista hustru Solveig skriver i sin självbiografi att han förälskade sig ofta och häftigt, vilket hon tycks ha stått ut med. Ingemar Nilson visar i sin biografi att Landquist visserligen är svekfull mot sina älskarinnor – däremot står han upp för sina författarkollegor, som han recenserade flitigt och positivt. Lubbe Nordström, Siwertz, Ellen Key, Gustaf Hellström och andra. Men han tar ställning mot andra, som Agnes von Krusenstjerna som han ansåg inte borde läsas. Enligt honom borde hon istället få vård. Landquist kommer ofta i gräl, vilket bland annat betydde att han efter SvD kom till DN för att sluta i AB, där han kunde visa sina nazistiska sympatier. I vissa kretsar var han uppburen för sina begåvade, utmanande och gränsöverskridande inlägg. I andra, som de som Böök sympatiserade med, var han persona non grata. Det enda han hade gemensamt med Böök var just beundran för Hitler. Elin Wägner försökte flera gånger få honom att ändra inställning, men utan effekt.

Landquist var en flitig debattör och introduktör. 1908 hade han disputerat på en avhandling om filosofen Bergson, *Viljan*. Tredjeopponent vid disputationen var Sigfrid Siwertz. Landquist introducerade inte bara Bergson i Sverige utan även Freud. Senare blev han ledamot i Samfundet De Nio där han fick möjlighet att ge stipendier till sina vänner.

Idéhistorikern Ingemar Nilsson talar också om hans flit, han skrev över 5000 artiklar, essäer plus allt annat. Han kommenterade t.ex. Strindbergs 52 verk samt skrev monografier över Geijer och Fröding. Lika känd som han var som skribent tycks han ha varit som förförare. Oftast tycktes han ha framgång. Ester Blenda Nordström, Elin Wägners unga journalistvän fick också erotiska brev från honom redan 1913.

Birgitta Holm skriver i sin recension av Nilssons bok om "lilla lankan" och snabbälskaren, ett smeknamn han fått på grund av sina många kärlekshistorier. Han tycks ha stannat kvar i uppfattningen att män hade sin egen moral trots mötet med många av tidens nya kvinnor. Han förstod inget av den nya sexualsynen och försökte i sina brev till Elin få henne att tona ned Sophie Elkans och Selma Lagerlöfs kärlek. Pryda John, skrev Elin Wägner. Och Birgitta Holm skriver att han aldrig blev stor – trots sin stora produktion.

Mahatma Gandhi

Stor blev dock Gandhi. Elin Wägner träffade aldrig Gandhi men hon skriver om honom som om han var en gammal vän och talar om hans krämpor och familjeförhållanden. Hennes kväkartro och Gandhis pacifism flöt samman till en stark övertygelse om kraften hos det vapenlösa motståndet. I artikel efter artikel i *Tidevarvet* beskriver hon hans filosofi och liv. Han är aktuell också i *Väckarklocka* och ger henne vägvisning när det gäller den aktiva pacifismen. Hon menar att han är förebilden i den mänskliga historiens mäktigaste rörelse. Hos Gandhi fann hon en andlig och moralisk förebild och någon som kunde och vågade tala om tillståndet i världen. Gandhi syftade till en tredje väg, en aktiv och offensiv icke-våldskamp. Våldet i samhället såg Elin Wägner som det största hotet i världen – liksom Gandhi. Istället för att starta krig och ägna sig åt våld borde man istället övertyga motståndaren, ha en öppen kommunikation med fienden, det vill säga som hon själv hade arbetat när hon var fredsmäklare.

Sathyagraha är en metod för att hitta en gemensam sanning, att lära sig av motståndaren och förstå hans argument. Detta dialektiska synsätt tvingade fram helheten och hänsynen både till andra och till en själv. Ingen har tillgång till helheten, menar Gandhi, och därför måste vi lyssna och detta med *compassion*, medkänsla. Starkt motstånd är en positiv kraft, menade Gandhi. Hos Gandhi fann hon således på nytt passionen och tron på möjligheten att åstadkomma en ny och fredlig värld för både män och kvinnor.

September 2016 Birgitta Wistrand